

Naše společná přítomnost č. 9

Naše společná přítomnost: Odpovědná spotřeba: Co (z)může jednotlivec a co (ne)může stát

Praha 24.–25. 4. 2019.

Je to deset let, kdy na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, na tehdejší katedře Kulturologie a na Ekonomické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích vznikla myšlenka, že je třeba ukázat společenské a humanitní vědy jako proudy myšlení, které mají také co říci k aktuálním problémům dneška. Z naléhavosti závažné globální problémy formulovat, uchopit a nastínit jejich metodologické i praktické řešení vznikla také parafráze „Naše společná přítomnost“ na Our Common Future (World Commission on Environment and Development 1987).

Problémy minulosti a budoucnosti se řeší nebo neřeší a ignorují v přítomnosti, naší společné době, našem společném čase. Konference má vždy stejný název, značku Naše společná přítomnost a aktuální podtitul daného ročníku. Tyto podtituly nebyly nikdy primárně formulovány ekologicky nebo environmentálně, ale mnohem více interdisciplinárně. Přesto se za devět ročníků ukázalo téma environmentální odpovědnosti státu a jednotlivce jako nosné a prolínající se více či méně všemi i mezinárodními ročníky.

Devátý ročník konference Naše společná přítomnost s podtitulem „Odpovědná spotřeba: Co (z)může jednotlivec a co (ne)může stát“ se konal v Praze 25. dubna 2019 v budově Univerzity Karlovy v Celetné 20. Předcházela mu 24. dubna 2019 debata studentů, workshop a diskuse těch, kteří mění zvyklosti ve spotřebě v kampusu FF UK Hyberská 4. Konferenci již tradičně poslední čtyři roky spolupořádají Filozofická fakulta a Centrum pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy, Ekonomická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové a Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, s tím, že se hlavní pořadatelé a tím pádem i místo konání střídají – Praha, České Budějovice, Hradec Králové, letos nově přibylo Regionální centrum expertizy Česko a podpora Technologické agentury ČR. Na akademickou část se zaregistrovalo kolem 80 účastníků, na část v Hyberské se osazenstvo volně měnilo podle témat a aktivit, ale jádro cca 20–30 aktérů vytrvalo do konce.

Samotný diskurz odpovědné spotřeby je velmi široký proud, který vtahuje mnoho alternativních aktivit a teorií, od dobrovolné skromnosti, přes novodobé poutníky až po radikální veganství, abychom vyjmenovali alespoň některé. Jsou zde poměrně známé koncepty indikátorů – ekologické stopy, Index lidského rozvoje (HDI), ale i novější jako Index šťastné planety (HPI). Téma spotřeby spadá do cílů udržitelného rozvoje, jak také v akademické části konference několikrát účastníci poukázali – především do cíle 12. Zajistit udržitelnou spotřebu a výrobu, jednoho ze 17 cílů OSN Sustainable Development Goals do roku 2030 (United Nations 2015). Tato dobře zmapovaná agenda, podložená fakty ekonomického vývoje jednotlivých zemí, zpráv o chudobě, nerovnosti, zpráv o ničení životního prostředí však skrývá jednu podstatnou věc: přes všechny naléhavé výzvy nemůže způsobit, aby se jí zabývali všichni, aby oslovila každého jednotlivce, aby se nad ní alespoň většina lidí na chvíli zamyslela. Nutno však podotknout, že scénáře soudného dne, onen „doomsday syndrom“, nehrají už v diskurzu hlavní roli. Ne, že budeme apokalypticky donuceni poznat následky svého konání, ale chceme je sami poznat a chceme konat včas.

Podtitul konference, aniž by to bylo zamýšleným cílem, vyjadřoval onen obrat v diskursu – důraz na individuální odpovědnost jednotlivce: Co (z)může jednotlivec a co (ne)může stát. Stát versus jedinec, systém versus svoboda rozhodnutí. Dichotomie, jak z klasických učebnic sociologie, včetně obrázků z amerických učebnic, kde je dav lidí a u každého komiksová bublina s nápisem, co (z)můžu

jako samotný jedinec? Nutno říci, že příspěvky nebyly takto vyhraněny, pokusy reflektovat celek se pravidelně v diskusi objevovaly v duchu Weberovského nominalistického pojetí společnosti konec konců utvářené jedinci a nikoli nezávisle dané.

Spotřeba obecně, natož odpovědná spotřeba je téma navýsost současné, podporované navíc jevy jako je globální klimatická změna, s ní související dlouhodobé sucho v naší zemi, na druhé straně často ignorace politické moci, setrvačnost institucí, včetně univerzit a jejich rigidních úzce zaměřených programů vedoucí k nedostatku představitosti o provázanosti celku, o důsledcích a příčinách sociálně-ekologických jevů v současné společnosti. I přes nutně omezený počet příspěvků jsme byli svědky příkladů žité praxe minimalizující spotřebu, statistiky globálních spotřeb a nerovností, kritiky zeleného konzumerismu a příklonu k hnutí udělej si sám (Do-It-Yourself – DIY), vzorců chování ve výchově, v učení, v akademickém vzdělání a praxi až po panelovou diskusi, která se obloukem vrátila k počátečním debatám prvního dne v Hyberské. Tím byl zhruba zmapován současný diskurz odpovědné, udržitelné spotřeby a v tomto smyslu jsme se stali jako účastníci konference, alespoň po dobu jejího konání, kritickou evropskou společností bez známek provincialismu.

Samozřejmě se naléhavě objevuje otázka jaké je řešení – je odpovědná spotřeba samospasitelná? Jak jí zavést do každodenního života? Regulací? Je to pak ještě svoboda volby? Takové a podobné otázky byly formulovány a vystupující odpovídali dosti neurčitě – většinu proklamativně, co by se mělo a k čemu je to dobré, nebo reflexivně – jaký mají nebo znají vlastní příklad. To zcela koresponduje s výsledkem debaty, která probíhala pár dnů předtím v Torontu za velkého zájmu diváků, byla přenášena on-line a nyní je umístěna na YouTube pod názvem „Happiness: Capitalism vs Marxism“ (Youtube 2019). Marketingově pojatá debata jako show – debata století – mezi Jordanem Petersonem a Slavojem Žižekem se točila, mimo jiné, kolem témat nerovnosti, spotřeby, klimatických změn, kromě vzájemného špičkování obou aktérů. Nelze samozřejmě vůbec srovnávat, leč diskurs se často pohyboval ve vyjetých dichotomiích – člověk musí začít u sebe, udělat si pořádek a pak bude následovat pořádek ve společnosti (Peterson) – naše problémy vznikají ze společnosti samotné a náš malý pořádek nic nezmůže, je nutná regulace kapitalismu (Žižek). Na otázku z publika jaké je tedy jasné řešení a doporučení zaznělo náhle v té rychlé výměně slov a gest ticho a pak poněkud rozpačité proklamace o důležitosti dialogu. Naši alternativci, kteří v Hyberské během konference předvedli, že alternativu žijí, byli v tu chvíli opravdovější, i když prakticky bez publika a mediálního zájmu.

Pokud bychom chtěli shrnout celou konferenci do jednoho odstavce, vzhledem k diverzitě příspěvků se to nepodaří v nějaké konzistentní podobě. Pokusím se tedy shrnout alespoň klíčová slova a často se opakující řetězení slov. Tak by se mohl vynořit určitý obraz velmi živé debaty, k níž na konferenci spontánně docházelo.

Klíčová slova a řetězce spjaté s diskusí o spotřebě

Individuální spotřeba:	Sociálně-ekonomické prostředí spotřeby:	Akademické prostředí diskuse o spotřebě:
Spotřeba – spotřebitel – koncový spotřebitel – domácnost, rodina	Urbanizace – globalizace	Narace – protikladná narace
Samozásobitelství	Plýtvání	Dichotomie
Životní styl – hodnoty – udržitelnost	Stát – politika – systém – kapitalismus	Polarita
Péče - přehnaná péče	Korporace	Nesouvisející koncepty
Slast	Kooptace stávajícím systémem	Přesnost pojmů povede k racionalizaci diskuse

Zdroj: autor.

Poznámka: tyto pojmy a řetězce nelze mechanicky přiřadit ke každému řádku, tři části tabulky jsou vnitřně propojeny a vytváří celkový obraz prostředí spotřeby.

I přes rozdílné světy diskursů individuální spotřeby, sociálně-ekonomického prostředí spotřeby a akademické diskuse o spotřebě se vynořuje mnoho iniciativ, aktivit, seriózních konceptů, alternativ, které při určitém nadkritickém množství jsou schopny otřást a změnit ekonomický mainstream. V tu chvíli se však ozvala v některých diskusích jako intelektuální brzda obava z této překotné cesty – přednost má evoluce.

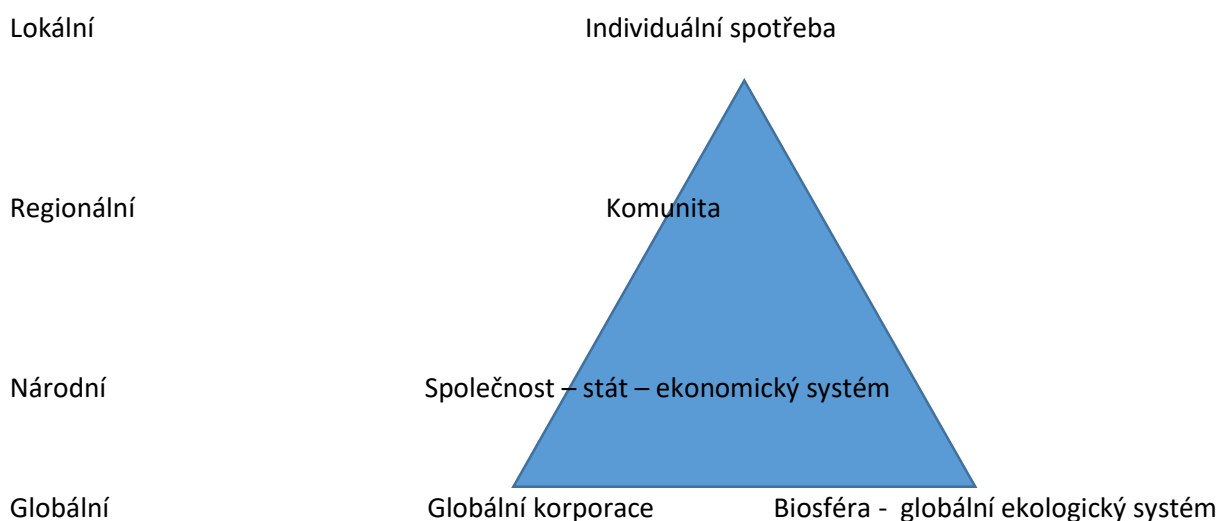
Environmentální sociologie, environmentální ekonomie, ekologická ekonomie, bioekonomika, cirkulární ekonomika, environmentalismus, environmentální psychologie, to byly disciplíny vyjadřující se k odpovědné spotřebě – ale stejně tak se vyjadřovali zástupci umění a velmi neobvyklý, ale o to vítanější příspěvek pro odpovědnou spotřebu ve státní správě z Ministerstva práce a sociálních věcí.

Během dvou dnů se vynořila pravděpodobně základní otázka: můžeme přeskochit svoji dobu? Můžeme vyskočit z individuálního, sociálně-ekonomického a akademického prostředí určujícího přinejmenším dobový pohled na spotřebu? Jak pevně jsme zakotvení ve své době a kultuře?

Tím větší význam mají odvážné pokusy měnit zvyklosti, dokonce na tom založit svůj životní styl a podnikání. V kampusu Hyberská jsme měli možnost vidět, slyšet a cítit tu pozitivní energii při studentské debatě na téma Jaká je naše budoucnost. Panelovou diskusi vedli zástupci Fridays for Future, Tereza, Oikos a Mladí zelení. Následovala část Budoucnost ve spotřebě představováním zkušeností z projektů Pralets, Klinika, Soucitně.cz, Mechyou, BezObalu, Liška Mazaná, dále vystoupil Petr Vrabec a dobře do diskuse zapadl akademický příspěvek Evy Cudlínové na téma cirkulární ekonomika. „Věříme, že společné problémy se řeší nejlépe společně, a proto jsme pozvali umělce, lidi z praxe i vědce, abychom se vzájemně inspirovali a ukázali si možnosti odpovědné spotřeby,“ stálo na plakátu k akci v Hyberské.

V příspěvcích, tak jak na sebe navazovaly, se ukázalo velké téma indikátorů. Nikoli snad z technicko-ekonomického hlediska, ale z hlediska priorit. Můžeme si tuto debatu znázornit pomocí referenčního trojúhelníku

Úroveň spotřeby a prostředí spotřeby:

Zdroj: autor.

Individuální spotřeba neprobíhá nikdy izolovaně, bez vnějších vlivů a prostředí. Ze strany jednice jeho rozhodnutí ovlivňuje komunita, stát a ekonomický systém dané země. Ten je ovšem někdy více, někdy méně součástí globální ekonomiky a jejích strategických rozhodnutí. Tento řetězec od lokálního po globální znamená, že jako jedinec jsem vtažen do ekonomicko-sociálního soukolí, do sítě vztahů a často se stává, že nevnímám další vrchol trojúhelníka, jehož jsem součástí, kterým je příroda, zde reprezentovaná globálním ekosystémem Země, biosférou, jejíž jsem součástí, stejně jako celá technická a kulturní infrastruktura.

Pokud se budeme pohybovat jen v této straně trojúhelníka, je situace celkem přehledná, síla poptávky, jakkoli vytvořené, se promítá do globálních rozhodnutí a totéž platí i obráceně. Jde pak o míru svobody jednice, jeho právo na spotřebu energie atd. Zdánlivé řešení ekologických problémů jejich přesunutím na Globální Jih se ukáže ve světle třetího členu trojúhelníka, biosféry, jako neúčinné a alibistické. Globální ekosystém biosféry je velkými globálními cykly uhlíku a plynů a výměnou tepla propojen s celou planetou, a reaguje, i když se zpozděním, svými zpětnými vazbami, které lidstvo samozřejmě nevynechávají. V tomto globálním smyslu je biosféra konečným příjemcem výhod odpovědné spotřeby, včetně člověka žijícího v tomto systému. Nutno podotknout, že jiný systém nemáme a ani neumíme udržitelně sestavit, jak ukázal velký experiment uzavřeného systému z roku 1972 Biosféra 2 v Arizoně, USA.

Jeden z možných scénářů odpovědné spotřeby jedince a role institucí se dotýká rizikové společnosti německého filosofa a sociologa Ulricha Becka. Jak problém uchopit? Nabízí řešení univerzalizmus (metodologický), jakkoli je poněkud mlhavě definován, stírající hranice mezi národními celky a mezi společenskými vědami a životním prostředím? Globální problém maximalizace ekologické stopy, klimatických změn, spotřeby energie a zdrojů dává tomuto univerzalizmu smysl. Otázkou je, zda nějaký nový univerzalizmus může být alternativou národních ekonomicko-sociálních a kulturních prostředí spotřeby. Je zásluhou českého environmentálně laděného diskursu, že tyto Beckovy myšlenky jsou tvůrčím způsobem rozvíjeny (Suša, Hrubec a kol.

2017). Česko-slovenský environmentální diskurs od počátků do před období normalizace je docela dobře zmapován a je tak na co navázat (Jemelka 2016). Bez tohoto zázemí by se jen těžko prosazovaly a byly srozumitelné cíle udržitelného rozvoje nebo pyramida pěti R odpovědné spotřeby.

Akademickou část zahájil Michal Broža, vedoucí Informačního centra OSN, s příspěvkem na téma globální spotřeby, v němž se projevila jeho zkušenost práce s velkými globálními statistikami a schopnost dávat věci do globálních souvislostí. V digitálním věku roste například spotřeba papíru ještě rychleji než před zavedením počítačů do všech institucí, stejně jako sociální nerovnost mezi státy.

Poté vystoupila s krátkým, ale výstižným příspěvkem Dagmar Škodová Parmová, děkanka Ekonomické fakulty Jihočeské univerzity. Ocenila tradici těchto konferencí, poděkovala organizátorům a pozvala účastníky na jubilejní 10. ročník do Českých Budějovic.

Jan Weinzettel z Centra pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy se zabýval environmentální stopou domácností v ČR. Empirické studie ukazují, že jak stopa měřená čistou primární produkcí, tak vodní stopa domácností přispívají významně ke stopě přesahující hranice státu.

Radka Hanzlová, Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR se zabývala spotřebou a plýtváním potravinami v českých domácnostech. Z pečlivě provedených empirických reprezentativních studií CVVM v rámci zapojení do výzkumného programu Strategie AV21 – Potraviny pro budoucnost vyplývá, že více než 50 % z celkového objemu vyhozených potravin jde právě na vrub domácností. Sociologická interpretace se dotýká kulturních zvyklostí, sociálního statusu i relativně nízkých cen potravin.

Iveta Šindelářová, Nikola Sagapova a Jiří Sedlák, Katedra regionálního managementu Ekonomické fakulty Jihočeské univerzity prezentovali case-study pod názvem Současné aktivity a potenciál bezodpadového přístupu obyvatel. I přes diskutabilní výběrový soubor z hlediska reprezentativity se ukazuje, že bezodpadový životní styl se stává moderním fenoménem a v blízké budoucnosti možná nebude jen zájmem minoritní ekologicky smýšlející části obyvatelstva, tvrdí ve svém výzkumu. Nejzajímavějším výsledkem je ochota obyvatel se do bezodpadového životního stylu aktivně zapojit a jejich přesvědčení o tom, že takto mohou naplnit svoji environmentální osobní odpovědnost.

Martin Soukup, Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci zaujal už názvem své přednášky: 48 letadel, 7 zemí a 100 plastových vidliček. Tím naznačil svůj cestovní itinerář minulého roku. Bylo to reflexivní zamyšlení, kolik vlastně stojí z hlediska ekologické stopy vědecká produkce přispívající k poznání, v jeho případě k antropologii. Samozřejmě pak musel čelit diskusi, zda takovou produkci země jako ČR nutně potřebuje. V každém případě šel odvážně s kůží na trh s vlastní reflexí a poznáním, že v mnohých systémech cestování nelze o odpovědné spotřebě vůbec uvažovat, nejsou na to nastaveny a jedinec pouze vlastní improvizací může toto plýtvání překonávat.

Marta Kolářová ze Sociologického ústavu AV ČR se zabývala konceptuálním problémem – Mezi spotřebou a výrobou a mezi individuem a společností: udržitelný životní styl, soběstačnost (DIY) a komunita. Ekologická modernizace, trh, přesun odpovědnosti na individuum. Ovšem zelený konzumerismus je jen ekonomickým růstem natřeným na zeleno a má omezené možnosti. Autorka představila jiný koncept – Do-It-Yourself na konkrétních příkladech samozásobitelství, stavění domů z hlíny komunitou a podobně. Z kvalitativních metod výzkumu vyplynula síla fungující komunity v motivaci jedince, i bez toho, aby rovnou měnil svět ve smyslu ekonomického mainstreamu.

Zdeňka Smutná, Jan Vávra a Vladan Hruška, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích nazvali svůj příspěvek Zahrada jako zdroj udržitelnosti: Případová studie o potravinovém samozásobitelství ve vesnicích Janova Ves a Kokořín. Představili koncept Alternativních potravinových sítí (APS) a jejich fungování v dotčeném území. Ačkoli se zdá, jak silně je to koncept zapadající do tradice zahrádek, tradičního samozásobitelství, alternativního rurálního životního stylu, přesto je budoucnost APS ve sledovaném území nejistá a to z důvodu generační výměny a neochoty akceptovat tento životní styl současnou mladou generací.

Kateřina Jančaříková z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy se zabývala zajímavými environmentálními dopady přílišné péče o děti v příspěvku Příliš pečující rodiče jako riziko udržitelné spotřeby. Stejně jako citová deprivace škodí, může uškodit i přílišná péče rodičů, například matka stíhačka (v angl. helicopter mothers) a další projevy. Například současnými mladými matkami oblíbené „odkládání učení dětí na nočník“ z důvodů jednorázových plen a vlastní pohodlnosti vyprodukuje až tunu odpadu v podobě plen za rok.

Jana Dlouhá, Centrum pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy, přednesla velmi koncepčně podložený příspěvek, mapující v podstatě environmentální diskurs ve vzdělávání – (Udržitelná) spotřeba v diskurzu vzdělávání: rizika, bariéry, a co s tím? Jde o často iracionální vzorce chování, jejichž změna výchovou a vzděláním je velmi obtížná. Působí zde profesionálně zacílený marketing, věda s velkými soubory dat o chování spotřebitele, marketing, který nemá o nějakou environmentální změnu ve smyslu snižování spotřeby zájem, a když už, tak ho nahradí zeleným konzumerismem. Jak vytvářet základy individuálního rozhodování? Jde to jen působením vzdělání?

Ve svěží více než hodinové panelové diskusi pak vystoupili Jan Krajhanzl (MUNI), Jaroslav Anděl (kurátor), Adam Gromnica (MPSV), Vojtěch Vosecký (INCIEN), Michaela Linda Thomas (Butterflies & Hurricanes design). Každý z panelistů je osobností, s kterou stojí za to diskutovat, což se brzy projevilo. Jejich velkou předností bylo, že byli schopni a ochotni se poslouchat navzájem a reagovat na sebe. V panelové debatě se ukázal, kromě mnoha zajímavých dílčích postřehů, jeden nastávající konflikt: odpovědná spotřeba povede ke snížení odpadů a spotřeby energie, v ideálním případě k zero waste, tedy nulové spotřebě. Ovšem odpad, zvláště bioodpad se stává cennou surovinou, nejen pro bioekonomiku. Velký odpadový byznys využívá své váhy a lobuje u politiků v podstatě za stálý přísun zdroje, jakékoli omezení vyplývající z odpovědné spotřeby je omezením jeho podnikání. Tedy pět R obrácené pyramidy spotřeby – Refuse, Reduce, Reuse, Recycle, Rot (zamítnout, redukovat, zužitkovat, recyklovat, kompostovat – Johnson 2013), jakkoli se zdají logické a přijatelné, pro tento byznys a pro rozvíjející se bioekonomiku přijatelné nejsou.

Celá dvoudenní akce velmi zaujala, příchodí a diskutujících se měnili, jádro zůstávalo, a vynikající vegetariánské občerstvení bez plastů, odpadů a kelímků na jedno použití připravily v Hyberské Kuchařky bez domova s organizací Jako doma. Ve stejném vegetariánském a bezodpadovém duchu proběhlo i občerstvení a oběd v Celetné, naprosto profesionálně zvládnuté menzou FF UK. Klenutý průchod na dvůr byl důstojným interiérem spojeným s kvetoucím kaštanem na nádvoří FF UK v Celetné.

Poděkování patří Evě Richter, hlavní organizátorce z Katedry sociologie FF UK, Janě Dlouhé z COŽP UK a Janu Vávrovi z EF JU. Jsou zde i další jména, která rozhodně zaslouží poděkování za aktivní organizaci letošního ročníku a to Laura Henderson, Barbora Pourová, Jiří Dlouhý a další.

Materiály z konference jsou k dispozici na <https://ksoc.ff.cuni.cz/nsp2019/>, informace o předchozích ročnících konference na <http://www.ecoology.org/>, shrnující zpráva vyšla v Sociologickém časopise pod názvem Konference „Naše společná přítomnost: Odpovědná spotřeba: Co (z)může jednotlivec a co (ne)může stát?“ (Sociologický časopis 2019, Sv. 55, č. 4, s. 541–543).

Nabízí se logická otázka, zda bude Naše společná přítomnost pokračovat pěkně kulatým 10. výročím. Nebude. Alespoň ne v roce 2020. Před deklarováná prohlášení jsme nenašli společnou řeč s vedením EF JU. Podmínka vybírat od přednášejících či posluchačů vložené, čímž by se pokryla výrazná část nákladů na konferenci, je pro tento typ akcí nepřijatelná a podle nás by zcela změnila smysl a tradici těchto setkání, kdy lidé přijíždí za poznáním a za atraktivními jmény v oboru, za diskusí, nikoli za možností se prezentovat pro účely vědeckého výkaznictví. Není vyloučeno, že na přerušenu řadu naváže jiná spolupořádající univerzita.

I tak se domníváme, že došlo k téměř symbolickému završení této akce jejím návratem na půdu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, kde v roce 2011 proběhl první ročník, na vysoké úrovni, s naléhavostí témat a diskusí a s nadějí, že přítomnost bude naše bez ohledu na momentálně ukončenou řadu Naší společné přítomnosti.

Literatura:

Jemelka, P. 2016. Reflexe environmentální problematiky v dějinách české a slovenské filosofie. Praha, Filosofia.

Johnson, B. 2013. Zero Waste Home. The Ultimate Guide to Simplifying Your Life. London, Penguin Books.

Suša, O., Hrubec, M. a kol. 2017. Riziková společnost a globální ohrožení. Ke kritické teorii Ulricha Becka. Praha, Sociologické nakladatelství.

United Nations. 2015. Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. Dostupné z: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld/publication>.

Youtube. 2019. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=pT1vutd4Gnk>.

World Commission on Environment and Development. 1987. Our Common Future. Oxford, Oxford University Press.

Miloslav Lapka
28. 1. 2020

Ekonomická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
miloslav.lapka@centrum.cz